

Josef Mikulášek, *Dynamická církev: Promyšlení eklesiologie J. B. Metz na prahu třetího tisíciletí*, Červený Kostelec: Pavel Mervart 2019, 208 stran, ISBN: 978-80-7465-399-5.

PAVEL FRÝVALDSKÝ

Johann Baptist Metz (1928–2019) patřil k významným poválečným katolickým teologům. Jeho dílo není u nás zcela neznámé, přesto v české prostředí chybí hlubší reflexe a ucelenější prezentace jeho originálního myšlení. Můžeme proto s potěšením uvítat knihu *Dynamická církev* od mladého teologa Josefa Mikuláška, který českým čtenářům přibližuje Metzovu teologii, zvláště jeho eklesiologii. Autor ve své práci neusiluje jen o prezentaci Metzovy teologie, nýbrž se pokouší ji promýšlet a tvořivě rozvinout v kontextu nových výzev, před kterými dnes teologie a církev stojí. Vznikla tak živá interpretace díla nedávno zesnulého křesťanského myslitele, který vybízí ke kladení nových otázek a ke kritické reflexi křesťanského života a praxe.

První kapitola knihy představuje Metzovu biografii jako pramen jeho teologie. Tragická zkušenost druhé světové války vedla mladého teologa k tázání se po křesťanské odpovědnosti za politické a společenské události, jež vedly k válkám a k hrůzám holocaustu. Mikulášek ukazuje na tento důležitý kontext vzniku Metzova projektu „nové politické teologie“. Německý myslitel se odklání od ahistorické metafyziky katolické teologie, která opakuje „neměnné pravdy“ bez vztahu ke konkrétním dějinám. Kritizuje však i dědictví osvícenské racionality, jež náboženství umisťuje do individuální sféry lidského subjektu. I v tomto případě křesťanská víra ztrácí svůj kritický společenský apel, protože je uzavřena v emocionalitě a úzké racionalitě „přirozeného rozumu“ jednotlivce. Můžeme říci, že Metz patřil k mladé generaci pokoncilních teologů, kteří byli přesvědčeni, že válka nezničila jen starý svět, ale i dosavadní způsoby myšlení. Bylo by zajímavé srovnání Metzovy teologie s dalšími autory ať už katolickými, nebo protestanskými, kteří si kladou otázku, jak je možné hovořit o Bohu po Osvětimi. Toto srovnání však není záměrem Mikuláškovy knihy, která se zaměřuje na východiska Metzovy teologie. Tato teologie se odvrací od ahistorického nebo zúženě individualistického myšlení a uvažuje člověka jako bytost sociální a politickou zasazenou v konkrétní dějinnosti. V této perspektivě teologie klade otázky po společenské relevanci lidského jednání, tedy po konkrétní praxi člověka, jenž není izolovaným subjektem, nýbrž subjektem mezi subjekty, zodpovědným za běh dějin. Mikulášek poukazuje na toto Metzovo pojetí lidské existence, které do konkrétní sféry lidského subjektu zahrnuje sociální prostor a kolektivitu. Právě tento intersubjektivní rozměr bývá opomíjen v existencialistické a personalisticky orientované teologii, která tak není dostatečně schopná zohlednit důležitý praktický a sociální kontext.

Mikulášek dále ukazuje, jak Metzova teologie je otevřená k interdisciplinárnímu přístupu, zvláště k poznatkům sociální věd. Nutno však říci, že Metzova ekleziologie zůstává teologií, jejím východiskem je Bůh jednající v dějinách. Křesťanský Bůh však nejedná jen *na člověku*, jako na objektu, ale též skrze člověka a *s člověkem*, jenž zůstává svobodným adresátem, tudíž subjektem a spolupracovníkem Božího díla v dějinách. V centru Metzovy teologie zůstává klasické pojetí křesťanství jako následování Ježíše Krista, ovšem v novém výkladu, který klade důraz na celistvou historicko-konkrétní dimenzi lidského života. Velmi zajímavé téma představují Metzovy tři základní kategorie, jimiž interpretuje křesťanskou praxi: „vzpomínka“, „vyprávění“ a „solidarita“. Právě paměť církve je nebezpečnou kritickou pamětí, protože ve vzpomínce na Kristův kříž a na jeho solidaritu s trpícími připomíná člověku, na co by rád zapomněl, totiž na nezměrné utrpení svých bratrů a sester. Paměť církve, která není předně vzpomínkou na vítěze, ale na poražené, má svou důležitou společensko-kritickou funkci, obrácenou nejen ven, ale i dovnitř církve a nabízející orientaci pro konkrétní praxi lidské solidarity.

Tyto Metzovy úvahy vedou Mikuláška k reflexi nad podobou církve, která podle slov II. vatikánského koncilu je „sacramentum“, neboli „znamením a nástrojem vnitřního spojení s Bohem a jednoty celého lidstva“ (LG 1). Církev tady není sama pro sebe, ale je poslána, aby v Kristu byla služebnicí lidstva. Koncilní učení tak souzní s důrazem, který současný papež klade na vycházení církve k druhým, zvláště k trpícím a lidem na okraji společnosti. Ačkoliv papež František nezmiňuje Metze mezi autory, kteří by ho ovlivnili, určitě bychom našli mnoho konvergencí mezi oběma autory. Mikulášskova kniha k tomu nabízí několik důležitých podnětů. Metz i papež František usilují o dynamickou církev, tedy o církev, která není uzavřená ve své spokojenosti, nýbrž je neklidná v pohledu na lidské utrpení a která tvořivým způsobem ve svém životě a v konkrétní praxi zpřítomňuje památku Krista: jeho umučení, smrt a zmrtvýchvstání. Pouze taková církev se stává nadějí pro svět.

Mikulášek dále v dialogu s dalšími teology rozvíjí své úvahy o důsledcích Metzova pojetí církve, která není nad-subjektem, nýbrž společenstvím subjektů. V této perspektivě se ukazuje v novém světle otázka identifikace s církví, jelikož církev není pouze organizací reprezentovanou hierarchií, nýbrž je Božím lidem, ke kterému se lidé nejenom hlásí, ale aktivně ji vytvářejí. S tímto pojmáním církve se pojí ocenění plurality v křesťanství, i jinakosti druhého.

Je patrné, že Mikulášskova studie rozvíjí mnoho teologických perspektiv a přináší důležité impulsy pro promyšlení křesťanského života dnes. Přes nespornou kvalitu díla lze přesto litovat, že autor nezmínil teology, kteří zaujali vůči Metzovi kritický postoj. Kdyby s nimi Mikulášek vedl dialog, vznikl by více plastický obraz Metzovy teologie, a bylo by tak možné hlouběji nahlédnout do teologické debaty po II. vatikánském koncilu. Čtenář se například může ptát, zda není příliš schematické tvrzení, že teologie vázaná na klasickou metafyziku je ahistorická, abstraktní a akritická. Ve skutečnosti mnoho katolických teologů usiluje o propojení metafyzického myšlení s konkrétní lidskou dějinností.

Výsostně křesťanský přechod od „substance“ k „relaci“ (s. 77–78) znamená jistě „metafyzickou revoluci“, ale není koncem, nýbrž proměnou metafyziky. Vztahové pojetí církve, která překračuje sebe sama na cestě k druhému a která má svůj zdroj a předobraz v trinitárních vztazích Boha, je nakonec metafyzickou výpovědí o podstatě církve, jež se v proměnných dějinných situacích může stávat stále nově tím, čím ontologicky (svátostně) v Kristu je, totiž „znamením a nástrojem vnitřního spojení s Bohem a jednoty celého lidstva“.

V této souvislosti by bylo také vhodné lépe ozřejmit Metzovo pojetí vztahu mezi kontemplací a akcí. Metz usiluje o překonání „gnostické“ kontemplace, v tomto smyslu *„homo contemplativus“* bude muset být transformován na *„homo activus“* (s. 121). Nejedná se však o odmítnutí kontemplace, nýbrž o to, aby se křesťanská spiritualita stala „mystikou otevřených očí“, tedy spiritualitou neutíkající z konkrétního světa, nýbrž politicky a společensky zodpovědnou (s. 155). V tomto ohledu by bylo zajímavé srovnání s dalšími autory 20. století, jako je např. Romano Guardini a Joseph Ratzinger. Tito myslitelé hovoří vedle nesprávné kontemplace, která zavírá oči před problémy druhých, také o lidské činnosti, jež jedná utilitárně a věcně, je však „slepá“ vůči základním otázkám dobra a zla. Metafyzické otázky týkající se poslední pravdy a smyslu tudíž nejsou vůbec nepraktické, ale nabízejí světu „otevřeným očím“ k správnému jednání. Zdá se, že v Metzově uvažování je upozaděna tato potřeba smyslu, kterou hledá „aktivní“ člověk, když stanovuje cíle svého jednání. Přitom se dnes nejedná jen o otázku správné praxe, ale o celkovou budoucnost lidstva. Jak ve svých knihách dosvědčuje např. R. Brague, metafyzické tvrzení o dobrém stvoření a smysluplnosti lidského života představují „kotvu v nebesích“ tváří v tvář radikální skepsi moderního člověka, který má dnes technologické prostředky k zničení života na zemi. Domnívám se tedy, že je třeba hovořit nejen o správné dynamice církve, ale též o její „statické“ spočívající v autentické ukotvenosti víry v přesvědčení o pravdě a dobrotě jediného Boha Stvořitele a Vykupitele.

O těchto a jiných otázkách lze diskutovat a je dobře, že Mikulášskova kniha k debatě vybízí. Krom toho v českém prostředí nabízí doposud málo známých podnětů pro promýšlení současné podoby teologie a církve. Je psána odborným jazykem a na čtenáře klade často velké nároky, dokonce i na teologicky poučeného. Lze ji však vřele doporučit, představuje pro teologii nesporné obohacení a snad také vyvolá nový zájem o teologii J. B. Metze, jehož dílo by si zasloužilo, aby bylo více do češtiny překládáno.

doi: 10.14712/23363598.2020.64